

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	От регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще From the regional to the national – past, present, future
Том / година Volume / year	III / 2024
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Йоанна Бенчева Assist. Prof. Joanna Bencheva, PhD
Институция Affiliation	СУ „Св. Климент Охридски“ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Заглавие Title	Венеция и търговията с хранителни продукти в Далмация и Истрия през XIII – XV век по данни от градските статуты VENICE AND THE FOOD TRADE IN DALMATIA AND ISTRIA IN THE 13TH – 15TH CENTURIES ACCORDING TO CITY STATUTES
Страници Pages	11–19
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/1275899/

ВЕНЕЦИЯ И ТЪРГОВИЯТА С ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ В ДАЛМАЦИЯ И ИСТРИЯ ПРЕЗ XIII – XV ВЕК ПО ДАННИ ОТ ГРАДСКИТЕ СТАТУТИ

Йоанна Бенчева,
СУ „Св. Климент Охридски“

Резюме: В статията е направен опит за систематизация на различните хипотези, при които Венеция и венецианците се споменават в разпоредбите на градските статuti от Далмация и Истрия, съставени в периода XIII – XV век и регламентиращи търговията с хранителни продукти. Те се отнасят до производството, вноса или износа на храни, до търговията на едро или дребно с тях, до облагането им с различни данъци и такси, до унифицирането на използваните мерки и теглилки и т. н. Като цяло наложените правила в градските статuti зависят от степента на обвързаност между Венеция и съответния град и могат да бъдат в полза на Венеция или в неин ущърб.

Ключови думи: Венеция, Балкани, търговия, хранителни стоки, градски статут, средновековие.

Венеция е силно заинтересована от областта на Далмация и Истрия по различни причини – както геополитически, така и икономически. Районът е от стратегическа важност, тъй като е „преддверието“ към града на Св. Марко. Балканското крайбрежие на Адриатическо море, с многобройните си заливи и острови, е по-сигурно и безопасно за корабоплаването като географски дадености в сравнение със стръмния и скалист бряг на Апенинския полуостров. В стопанско отношение районът е подходящ за установяването на бази за транзитна търговия, но и като пазар за произвежданите във Венеция тъкани, но най-вече е важен като място, от което идват важни за града стоки и суровини – сребро от Босна и Сърбия с посредничеството на Дубровник, животински кожи, но и хранителни продукти, които подпомагат снабдяването и изхранването на многобройните жители на метрополията.

Затова Венеция се стреми да наложи политическата си власт над най-близките до нея градове или над най-големите си конкуренти. Тук обаче тя среща съперничеството на далматинските градове комуни и Унгария, така че в района на Далмация и Истрия в периода XIII – XV век обстановката е сложна. Венеция овладява островите Хвар и Брач през 1278 г., градовете Шибеник и Трогир през 1322 г., Сплит през 1327 г., Нин – 1329 г. През XIV век градът на Св. Марко контролира и островите Крък, Раб и Црес¹. Още през XII – XIII век Венеция се установява на близкия до нея полуостров Истрия, контролирайки важните пристанища, като Пула и Пореч (Паренцо), а няколко десетилетия по-късно към тях е добавен и намиращият се във вътрешността Воднян (Диняно)². В опит да оцелеят, градовете по Източното крайбрежие на Адриатика, трябва да балансират между амбициите на „великите сили“ Венеция и Унгария, и в крайна сметка създават силно градско самоуправление, чийто израз са приетите градски статутути. В своите статутути градовете регламентират освен начина за управление на града, престъпленията и наказанията за тях, изискванията към архитектурата и основните правила на търговията, както в близката околност, така и на далечни разстояния. Като участник в стокообмена Венеция често е включена в тях.

Какви са хипотезите, при които Венеция и венецианците се споменават в разпоредбите на градските статутути, отнасящи се до търговията с хранителни продукти. Те могат да се отнасят до производството, вноса или износа на храни, до търговията на едро или дребно с тях, до облагането им с различни данъци и такси, до унифицирането на използваните мерки и теглилки, и т. н. Като цяло наложените правила в градските статутути зависят от степента на обвързаност между Венеция и съответния град и могат да бъдат в полза на Венеция или в неин ущърб. В следващите редове ще представим опит за тяхната систематизация.

1. Износ на хранителни продукти е възможен само към Венеция.

Разпоредбата ограничава стопанското развитие на контролираните от Серенисима градове, като позволява произведените на територията им хранителни стоки да бъдат консумирани на място или да бъдат изнасяни само в посока града на Св. Марко. Подобна хипотеза наблюдаваме по отношение на улова на риба в акваторията на важното пристанище на полуостров Истрия – Пула. В статута на Пула е посочено, че 1/3 от целия улов на риба остава

¹ Матанов, Христо. Средновековните Балкани. Исторически очерци, София: Парадигма, 2014, с. 318.

² Венеция овладява Пула през 1148 г., Паренцо през 1267 г., Воднян – 1332 г.

за продажба/консумация в града, а останалите 2/3 могат да бъдат изнесени единствено във Венеция³.

2. Венеция събира част от данъчните приходи или част от налаганите при нарушаване на установените разпоредби в градските статутни глоби върху търговията с хранителни продукти в подвластните ѝ селища от Истрия и Далмация. Най-често тази хипотеза се отнася до много търсени и високооборотни хранителни стоки, като вино и месо.

В статута на град Задар е посочено, че виното в таверните трябва да се продава с точни мерки, чийто обем е удостоверен с печат от помощника на княза и подлежи на проверка два пъти в месеца. Позволените мерки са модий, половин модий, кварта и полукварта. От нарушителите се събират парични глоби, от които половината са за град Задар, а другата половина за Венеция⁴. В Бузет никой не може да си тръгне от кръчмата ако не си плати взетото вино, иначе дължи глоба, която се поделя между общините Бузет и Венеция⁵. В друга разпоредба от статута се посочва, че ако някой не плати до третия ден на кръчмаря за похарченото в кръчмата, ще бъде наказан с глоба в размер на 10 малки денара в полза на двете общини, а ако е чужденец, ще плати глоба от 100 малки денара и ще му бъде забранено да влиза на територията на града⁶. В Бузет кръчмите затварят след третия звън на камбаната, а наказанието за нарушителите – и съдържатели, и клиенти, е глоба в размер на 40 солида за всяко нарушение – 1/2 от глобата се поделя между общините Бузет и Венеция, а другата половина е за съобщилия нарушението⁷.

Глобите, събирани в случай на нарушаване на правилата за отглеждане на животни в Задар, също допълват бюджета на Серенисима – ако се намери свиня в града, всеки може без наказание да я заколи, а ако някой се оплаче, че прасето му е заклано, трябва да плати 40 малки солида глоба, които отиват в полза на Венеция⁸.

В статута на Бузет от 1435 г. в чл. 74, 75 и 76 откриваме регула-

³ Džaja, Petar, K. Severin, R. Fiket, J. Grbavac, Z. Heruc, D. Agičić. Pulski statut iz 1500. Godine o životinjama i životinjskim proizvodima, In: Hrvatski Veterinarski Vjesnik, 2018, 26, 1 – 2, p. 54.

⁴ Statuta Iadertina/Zadarski statut, edd. J. Kolanović, M. Križman, Zadar, 1997, Reformationes, 124, p. 605. Глобата е в размер на 10 солида.

⁵ Lonza, Nella, Branka Poropat. Buzetski statut. Statuto di Pinguento MCCCCXXXV, Grad Buzet – Città di Buzet, 2017, cap. LIII, p. 365.

⁶ Lonza, Nella, Branka Poropat. Buzetski statut, cap. CXXIX, p. 431.

⁷ Lonza, Nella, Branka Poropat. Buzetski statut, cap. LII, p. 363.

⁸ Statuta Iadertina/Zadarski statut. Reformationes, p. 545.

циите при търговия с месо. Глобите, които се събират при нарушаването на установените правила, се поделят между общините на Бузет и Венеция. Наказания се налагат в следните случаи – при нарушаване на изискването „никой месар да не смее да продава смесено месо, всеки вид трябва да се продава по отделно, преминавайки от по-добро към по-лошо качество“, да не се продава месо от един вид за друг. По-малък процент от събраните глоби се разделят между двете общини, когато законодателят включва в разпределянето им и чиновниците, които следят за спазването на разпоредбите – „нека никой месар да не смее да продава месо, ако не е било оценено преди това от пазарните надзорници на Бузет, и е длъжен да го продава според тяхната оценка, а не по-скъпо, иначе за всяко нарушение се събира глоба от 100 солида, от които $\frac{1}{2}$ е за общините Венеция и Бузет, а другата половина за пазарните надзорници“.⁹

Както се вижда от цитираните разпоредби, Венеция получава 25 или 50% от сумата на наложените глоби за нарушения на правилата за търговия с хранителни стоки в градовете, над които има най-силен контрол.

3. Венеция събира допълнителни такси върху изнесени другаде, а не в Републиката на Свети Марко храни. Често, в опит да подсигури изхранването на собственото си население или да защити икономиката си, Венеция забранява износа на храни другаде освен към нея. Разновидност на тази вече коментираната хипотеза, се наблюдава, когато е невъзможно износът на продоволствие от подвластните ѝ градове да бъде ограничен. Тогава Серенисима го облага с допълнителни такси, приходите от които да постъпят в нейния бюджет. Така в зависимия от Венеция град Воднян данъците върху износа на зърнени култури се събират на място, но приходите отиват във венецианската хазна. Затова и за всеки спуд жито, изнесен другаде освен във Венеция, се дължат по 2 солида, за всеки спуд ръж и ечемик по 1 солид¹⁰.

4. Венеция насърчава производството и износа на определени продукти или Венеция позволява производството на определени продукти само за задоволяване на местните градски нужди.

Двете хипотези са близки по съдържание. Те влизат в употреба най-вече при търговия със стратегически суровини, една от които е солта. Като важна за прехраната на населението и добитъка стока, солта често има фиксирана или контролирана цена. Търговията с нея е монопол на градската комуна, приходи от

⁹ Lonza, Nella, Branka Poropat. Buzetski statut, cap. LXXIV – LXXXVI, p. 375, 377.

¹⁰ Lonza, Nella, Jakov Jelinčić. Vodnjanski statut. Statuto di Dignano MCDXCII, Grad Vodnjan – Dignano i Državni arhiv u Pazinu, 2010, lib. I, cap. LXVI, p. 377.

продажбата на сол често отиват и в бюджета на Венеция или Неманичка Сърбия, които имат силно икономическо и политическо влияние в района на Истрия и Далмация.

Докато в южните части на Далмация превес в търговията със сол има Неманичка Сърбия, а след нейния упадък Босна, то в северните части на областта Венеция налага своя неоспорим контрол най-вече в Шибеник и Паг. За своите икономически и политически цели тя благоприятства производството и износа на сол в Шибеник, но забранява производството на сол в Задар и областта на Нин. На общините в Трогир и Сплит позволява производство само за местни нужди. Солта от Шибеник, освен на вътрешния пазар, се продава и в непосредствения хинтерланд на града, но и в други общини на Източноадриатическото крайбрежие, дори и на Апенините¹¹. Количествата произведена сол зависят от броя на солниците и заетите в добива ѝ хора, както и от налаганите ограничения от политическата власт. Така през 1360 г. в Пиран са произведени ок. 7000 модия сол (ок. 900 kg). Вероятно в подобен обем са и произведените количества в следващите години, но в началото на XV век Венеция позволява да бъдат изнесени от града само 4700 модия сол, за да защити собствените си интереси¹².

5. Градовете изнасят храни навсякъде, където има търсене, включително и във Венеция, без каквито и да било ограничения в статутите.

Това е най-благоприятната хипотеза за всяка една икономика, която предполага, че производството на определени хранителни продукти задоволява нуждите на градското население и има възможност за реализиране на печалба чрез износ. Далмация и Истрия са водещи в отглеждането на животни и направата на млечни продукти, както и в отглеждането на някои плодове. Сиренето е търсена стока и затова то е предмет на търговия на близо и далеч, но както вносът, така и износът му подлежат на строга регламентация от градските власти. Най-често производителите от района на Далмация и Истрия изнасят сирене във Венеция. Според Сабина Флоранс Фабиянец през XV век от Сплит и Корчула се изнася влашко сирене за Венеция¹³. Смокините от

¹¹ **Budeč, Goran.** Svakodnevni život stanovnika Šibenika u drugoj polovici XV. Stoljeća uzrčalu i inventarai oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture. Doktorski Rad, Zagreb, 2013, 33 – 34.

¹² Повече вж в **Erceg, Ivan.** Počeci proizvodnje soli i opseg Solana na Istočnojadranskoj obali, In: Zgodovinski časopis, letnik 49, leto 1995, številka 4 (101), 595 – 606.

¹³ **Fabijanec, Sabine Florence.** Proizvodnja I trgovina sira u Dalmaciji krajem Srednjeg I Početkom ranog novog vijeka, Zbornik Odsjeka za Povijesne Znanosti Zavoda za Povijesne I Društvene Znanosti Hrvatske Akademije Znanosti I Umjetnosti, 31 (2013), 136 – 137.

Хвар се изнасят във Венеция изсушени и смесени с листа от розмарин и дафинови листа в 25 см високи бъчви като деликатес¹⁴.

б. Венеция унифицира мерките, с които се измерват храни на различни места, опитвайки се да наложи единен метрологичен стандарт.

Наименованията и параметрите на използваните при търговията с хранителни стоки мерни единици са различни в различните градове в разглеждания район. Понякога наименованието е едно и също, но съдържанието не е. Често с течение на времето величината на мерната единица се променя. В района на Далмация и Истрия мерките се променят и заради силното икономическо и политическо влияние на Венеция, която се стреми в някаква степен да унифицира използваните мерки, за да улесни търговските си операции в Адриатика¹⁵. Използването на една или друга мерна единица зависи и от стоката, която трябва да бъде измерена. Съществуват мерни единици за измерване на повърхност, вместимост, тежина, дължина¹⁶. Поради спецификата на хранителните стоки за тяхното измерване се използват мерки за вместимост и тежина. За съвременния изследовател е изключително трудно да се ориентира в цялото разнообразие от мерки и теглилки, фиксирано в средновековните градски статуты от Далмация и Истрия.

Подправките в Сплит се измерват с венецианска либра от 12 унции. С реформите в градския статут на Шибеник от 1436 г., като общовалидни се приемат венецианските мерки за обем, които заменят традиционните за града стар, полустар, кварта и квартиол. От XV век Венеция започва да налага своите мерки в Далмация и Истрия. Като мярка за тежина, използвана за измерването на различни хранителни стоки, се използват леката и тежка венецианска либра. Така според Й. Коланович тежката либра е в размер на 477 грама, а леката, наричана още либрица, е 301 грама. Разликата между тежината на 1 либра във Венеция и Шибеник не е голяма – една лека или тежка либра в Шибеник е

¹⁴ **Gudić, Jerko.** Logistika prehrane i izloženost gladi u dalmatinskim komunama u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Diplomski rad., Zagreb, 2015, p. 45.

¹⁵ С реформите в градския статут на Шибеник от 1436 г. като общовалидни се приемат венецианските мерки за обем, които заменят традиционните за града стар, полустар, кварта и квартиол – повече вж в **Zaninović-Rumora, Marija.** Kameni spomeni starih mjera u Dalmaciji (13. – 18. stoljeće), In: Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadru, vol. 58 (2016), p. 82. Подобна промяна е засвидетелствана и на други места.

¹⁶ **Веков, Манчо.** Метричната система в България. Метрични реформи и метрологична дейност XVIII – XX, София, 2015 (https://electronic-library.org/books/Book_0057.html, ноември 2023 г.)

равна на 1.2 либри във Венеция¹⁷. С тежка либра се измерва месото, с леката – пчелен мед и подправки, а за измерване на сирене се използва мярката декалатрум, която е равна на 10 либри¹⁸. В своето проучване за мерките, използвани в Шибеник и Венеция, Й. Коланович дава и някои от най-често споменаваните мерки за хранителни продукти в Шибеник и Венеция от периода на средновековието в съвременните им еквиваленти. Така в Шибеник 1 декалатрум е около 3 кг, 1 модий за вино и зехтин е 42,92 – 53,65 литра, 1 стар за зехтин – 2,68 – 3,3 литра, измерването на житото зависи дали съдът е напълнен равно или с връх и ако се използва модий е 104,15 (равно) – 124,14 (с връх) литра, стар – 1.7,36 (равно) и 20,83 (с връх)¹⁹.

В Задар всеки, който е закупил мерки за тежина на Венецианската община, е длъжен да взема такса от всеки, който желае стоката му да бъде премерена. Тази разпоредба от Реформацията на градския статут показва както силното влияние на Венеция, още повече че Серенисима получава половината от наложената глоба за открити нарушения, така и съществуващата възможност за откупуване/наемане на приходите от дейността²⁰.

7. Ограниченията в градските статутите не се отнасят за венецианци.

Това е хипотеза, която благоприятства жителите на Венеция, които се изключват от действащия забранителен или ограничителен режим на търговията с храни, валиден за всички останали търговци. Понякога в градските статутите изрично е посочено, че ограничителните мерки при търговията с храни не се отнасят до гражданите на Венеция. Така в статута на Новиград (1481 г.) е установено, че никой не бива да задържа добитък и птици, закупени за препродажба от района на града в него, под заплахата от глоба, но изрично от обхвата на разпоредбата се изключват „венецианците“.

8. Мерки срещу Венеция, или ограничения за чужденци, включително венецианци.

В опит да се ограничи контрабандния внос или незаконния износ на хранителни продукти, които биха оцетили градския бюджет или биха затруднили изхранването на местното население, градските статутите установяват различни забрани относ-

¹⁷ Kolanović, Josip. Šibenski metrološki sustavu XV. stoljeću, In: Arhivski vjesnik, god. 37 (1994), 194 – 195; Zanimović-Rumora, Marija. Zadarske i šibenske mjere za težinu kroz stoljeca, In: Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, vol. 40 (1998) pp. 161 – 162.

¹⁸ Kolanović, Josip. Šibenski metrološki sustav, p. 196.

¹⁹ Kolanović, Josip. Šibenski metrološki sustav, p. 206.

²⁰ Statuta Iadertina/Zadarski statut. Reformationes, cap. 48, p. 551.

но вноса и износа на храни, осъществяван от чужденци. В някои случаи забраната се отнася до всички чужденци, в други са изброени конкретно жителите на определени населени места. Най-често обект на подобни забрани е вносът на вино, износот на месо, млечни и зърнени култури. Можем да предположим, че там където венецианците не са изрично изключени от наложените ограничения, установените забрани се отнасят и до тях.

В Дубровник в опит да не се допусне незаконен внос на вино, градският статут регламентира количеството от напитката, което корабите, акостиращи в града, могат да държат на борда съобразно екипажа, а излишното вино трябва да бъде унищожено. Идващите от Венеция, Трогир, Апулия трябва да разпределят останалото им вино по половин ведро на човек, а каквото остане, да се излее в морето. Освен това всички на кораба и самият кораб трябва да платят по две перпири глоба. Идващите от Улцин си разделят по една кварта, тези от Котор по половин. Глобата е в един и същ размер независимо от дестинацията²¹.

Често се налагат забрани за търговия с храни на всички чужденци и тъй като не са посочени изключения, забраните трябва да важат и за гражданите на Венеция. Примерите тук са много, ще се ограничи само с посочването на статута на Трогир, в който „нито гражданин, нито чужденец не могат да купуват скопци и други животни, за да ги изнасят от града под заплахата от глоба“.²²

В заключение, политическото и икономическо превъзходство на Венеция в някои градове от Далмация и Истрия – Задар, Бузет, Сплит, Новиград, Шибеник, Пула и други е отразено и в статутите им, според които Серенисима получава приходите от различни вземания, контролира производството на определени стоки, които са монопол или са от съществен интерес за Венеция, налага своите мерки и теглилки в опит да въведе единен метрологичен стандарт. В други градски центрове, които попадат в периферията на венецианския интерес и са относително независими от Републиката на Свети Марко, подобни привилегии са изключени.

²¹ Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272. Na osnovi kritickog izdanja latinskog teksta Baltazara Bogisica i Konstantina Jireceka. Priredili I na hrvatski jezik preveli Ante Soljic, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić, Dubrovnik, 2002, lib. II, cap. XVIII, p. 158. През първата половина на XV век изливането на виното в морето като санкция за нарушителите на Статута престава да се практикува. То вече се раздава на бедните и болни жители на града по силата на решение на Големия съвет от 1437 г. – повече вж в Ravančić, Gordan. „Wine-contamination“ of the Adriatic. Examples of punishing wine smugglers from medieval Dubrovnik, In: Acta Histriae, 22, 2014/4, p. 842.

²² Statut grada Trogira. Preveli i uredili M. Berket, A. Cvitanić, V. Gligo, Split, 1988, lib. 2, cap. 38.

VENICE AND THE FOOD TRADE IN DALMATIA AND ISTRIA IN THE 13TH – 15TH CENTURIES ACCORDING TO CITY STATUTES

Assist. Prof. Joanna Bencheva, PhD

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Abstract: This article will attempt to systematize the different views about the involvement of Venice and Venetians in the food trade in Dalmatia and Istria according to evidence from the city statutes from the region dated to the 13th-15th century. The evidence reviewed deals with the production, import or export of foodstuffs, their wholesale or retail trade, the imposition of various taxes and duties, the uniformity of the measures and weights used, etc. In general, the regulations imposed in the city statutes depend on the degree of interdependence between Venice and the city concerned. They could be in Venice's advantage or disadvantage.

Keywords: Venice, Balkans, trade, foodstuffs, city statute, Middle Ages.

Гл. ас. д-р Йоанна Бенчева

Катедра „История на Византия и балканските народи“

Исторически факултет

СУ „Св. Климент Охридски“

Бул: „Цар Освободител“ № 15

E-mail: jbencheva@uni-sofia.bg

Orcid ID: 0000-0002-9629-0270